

ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАРДА ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ ҚОНУНИЙ  
ТАРТИБГА СОЛИШ МАСАЛАЛАРИ

Йўлдошбеков Анваржон Алишер ўғли

anvarbekyuldashbekov07@gmail.com

**Аннотация:** Мақолада АҚШ ва баъзи Европа давлатларида тадбиркорлик соҳасини тартибга солувчи қонун ҳужжатларини кодификация қилиш тажрибаси ўрганилган. Муаллиф томонидан АҚШ, Германия ва Францияда амалга оширилган тадбиркорлик қонунчилигини тизимлаштиришнинг тадбиркорлик субъектлари учун бевосита таъсирлари таҳлил қилинган

**Калит сўзлар:** шартнома, имтиёзлар, тадбиркор, рақобат ҳуқуқи, тадбиркорлик қонунчилиги, тизимлаштириш, кодификация, Тижорат кодекси.

**Abstract:** In this article the experience of codification of entrepreneurial laws in the USA and some European states was analyzed. The author analyzes the specifics of codification of entrepreneurial laws implemented in the USA, Germany and France. Taking into account that the Republic of Uzbekistan has several hundred normative legal acts which regulate activities of business entities, some scholars and lawyers support idea on codification of these laws and develop a draft Entrepreneurial Code in order to improve and liberalize legislation in this area.

**Keywords:** contract, benefits, competition law, entrepreneur, entrepreneurial laws, systematization, codification, Commercial Code.

Тадбиркорлик фаолиятини тартибга солиш жуда катта ҳажмдаги қонун ҳужжатлари билан амалга оширилади. Масалан, тадбиркорлик субъектларининг ташкилий-ҳуқуқий шакллари, уларни ташкил этиш ва бошқарув масалаларини тартибга солувчи қонун ҳужжатлари ёки улар фаолиятнинг турли соҳаларини тартибга солишга қаратилган қонунлар бўлиши мумкин.

Шунингдек, тадбиркорлик фаолиятини мақбул ҳуқуқий тартибга солиш, тадбиркорлик субъектларининг қонунга мувофиқ, ҳалол ва шаффоф фаолият олиб боришларини ҳуқуқий таъминлашда муайян тамойиллар таяниш муҳим аҳамият касб этади. Тадбиркорлик ҳуқуқи соҳасига тегишли нормаларни ишлаб чиқиш, қабул қилиш ва уларни аниқ ҳаётий вазиятларга қўллашда ҳам ушбу нормалар мазмунига сингдирилган асосий қоидалар ҳисобланадиган тамойилларнинг реал ифодаланиши талаб этилади. Бундан ташқари, тамойиллар фақат нормада ифодаланиш билан чекланмаслиги, балки тўғридан-тўғри қўлланилувчи қоидаларга, талаблар ва мезонларга айланиши лозим.

АҚШда компаниялар фаолиятини тартибга солишда 1994-йилдаги "Тадбиркорлик корпорациялари тўғрисида Намунавий қонун" (Model Business Corporation Act)нинг аҳамияти жуда катта. Мазкур ҳужжат ишлаб чиқилганига қадар АҚШ штатлари ҳар бирининг корпорациялар фаолиятини тартибга солувчи қонунлари мавжуд бўлиб, турли штатларда фаолият олиб боровчи корпорациялар фаолиятида қийинчиликлар



келтириб чиқарар эди. АҚШ юристлар ассоциацияси (American Bar Association) 1950-йилда мазкур ҳужжатни ишлаб чиқишни бошлади. "Тадбиркорлик корпорациялари тўғрисида Намунавий қонун" (Model Business Corporation Act) штатларга ўз корпоратив қонунларини тизимлаштириш ва бирхиллаштириш ҳамда турли штатларда фаолият юритаётган корпорацияларнинг иш юритишларини осонлаштириш имкониятини тақдим этди. Ҳозирга келиб, ушбу ҳужжат 24 штатлар томонидан тўлиқ қабул қилинган. Мазкур ҳужжатни қабул қилиш штатлар ихтиёрида эканлиги сабабли баъзи штатлар маҳаллий шароитларга мослаштирилган ҳолда қабул қилади, шунинг учун "Тадбиркорлик корпорациялари тўғрисида Намунавий қонун" (Model Business Corporation Act) 26 та штатда қисман қабул қилинган. Мазкур қонун нормалари бир хилда эканлиги унинг термин ва тушунчаларини турли штатларда бир хилда қўллаш имкониятини беради ва унинг нормаларини шарҳлашни осонлаштиради. Шунинг учун бир штат суди бошқа штат суди қабул қилган қарорда ҳолатни корпоратив низолар бўйича кўраётган ишда фойдаланиши ҳам мумкин бўлади.

Немис олими Р.Книпер фикрига кўра, Германия ва Франция Тижорат кодекслари соф хусусий ҳуқуқдан ташкил топган. Мазкур фикрни қўллаб-қувватлаган М.Сулейменов ушбу кодекслар фуқаролик кодексларига қўшимча сифатида қабул қилинган ва фуқаролик-ҳуқуқий ҳужжат ҳисобланган ҳамда хусусий ҳуқуқ қонун актлари ҳисобланган, деб таъкидлаб ўтган. Баъзи олимлар фикрларига кўра, Франция Тижорат кодекси кўпроқ формал характерга эга бўлиб бормоқда. Чунки реал иқтисодий сектор махсус қонунчилик билан кўп даражада тартибга солинмоқда. Шунингдек, баъзи махсус қонунларнинг қабул қилинганлиги, яъни корпоратив қонунчилик ва суғурта фаолиятини тартибга солиш бўйича алоҳида қонунлар қабул қилинганлиги сабабли Франция Тижорат кодекси аҳамияти пасайиб бормоқда, деган фикрлар мавжуд. Бунга эса франциялик йирик олим Д.Таллоннинг Тижорат кодекси "бўш қобик" дан иборат бўлиб қолган деган фикрлари келтирилади.

Шунингдек, Франция Тижорат кодексида банк операциялари, суғурта масалаларининг тартибга солинмаганлиги, шунингдек, сотув шартномаларига фақатгина битта модданинг ажратилганлиги мазкур қонун ҳужжатининг жиддий камчилиги эканлиги ҳақида олимлар фикри бериб ўтилган. Адолат учун шуни айтиб ўтиш зарурки, Франция Тижорат кодексининг ҳозирги ҳолатини ўрганиб чиқиб, юқорида берилган Д.Таллон томонидан айтилган фикрни қурол қилиб олган ҳолда Россия ва Козоғистон Республикасида Тадбиркорлик кодексини ишлаб чиқишга қарши фикрларнинг асослилигига шубҳа уйғонади. Негаки Тижорат кодексининг II китоби Францияда корпоратив ҳуқуқнинг қонуний манбаси бўлиб хизмат қилиши аниқ. Тўғри, Д.Таллон мақоласи 1980-йилда ёзилганда ушбу пайтда, яъни 1966-йилда компаниялар фаолиятига боғлиқ қоидалар қабул қилинган ва 2000 йилга қадар амалда бўлган. Кейинчалик эса яна Тижорат кодексига қайта киритилган ва унинг нормалари кучайтирилган.

Шу билан бирга, тадбиркор ўзининг иқтисодий фаолиятини амалга ошириш мобайнида бизнеснинг шаффоф бўлишини таъминлаши лозим. Жамиятнинг

иқтисодий, мулкӣ ҳолати тўғрисида тўлиқ ва ишончли ахборотни бериш ва уни максимал самарали қўллаб-қувватлаш мақсадида бизнеснинг шаффофлигини таъминлаш қуйидагиларни назарда тутди: 1) компания фаолияти устидан давлат назоратини амалга ошириш; 2) компаниянинг ҳисобдорлиги; 3) компаниянинг молиявий-иқтисодий ҳолати тўғрисидаги ахборотни ошкор қилиш. Ушбу мақсадларга эришиш учун кредит ташкилотлари, молия бозорининг бошқа профессионал иштирокчиларнинг улар томонидан ўтказиладиган операциялар тўғрисидаги ҳисобдорлиги, консолидарланган ҳисобдорликни тақдим этиш, молиявий ва саноат гуруҳлари, трансмиллий корпорацияларнинг молиявий ҳолати ва фаолияти тўғрисидаги ахборотни очиклашга оид кўплаб ва чуқур ишлаб чиқилган нормалар қабул қилинган.

Умуман олганда, хорижий мамлакатлар қонунчилигида юқорида таҳлил қилинган тамойилларнинг ҳар бири ҳақиқий иқтисодий реалликдан келиб чиқади ва инновацион иқтисодий ривожланиш ҳисобига такомиллашиб боради. Шу муносабат билан тадбиркорлик фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишда тўғридан-тўғри амал қиладиган тамойилларни белгилаш ва уларга қатъий риоя қилиш механизмларини жорий этиш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

#### **Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:**

1.Д.Е.Вейцман,Вопросы унификации правовых норм, регулирующих деятельность предпринимательских корпораций в США, Вестник РУДН, серия Юридические науки, 2013. –No 4. –С. 251.

2.Р.Книпер, Скептическое замечание по поводу необходимости разработки Хозяйственного кодекса, Юрист, No3, 2012.

3.СулейменовМ.К. Хозяйственный (предпринимательский) кодекс: улучшение законодательной системы или ее развал? / М.К.Сулейменов // ЮРИСТ. –2011. –No 7. –С. 22–30.

4.Denis Tallon, Reforming the Codes in a Civil LawCountry, 15 J. SOC'Y PUB. TCHRS. L. 33, 35 (1980).8.В.А.Шишканов, Проблемы кодификации Российского предпринимательского права, Сибирский юридический вестник, 2004г, No4, стр. 53.

5.В.А.Шишканов, Проблемы кодификации Российского предпринимательского права, Сибирский юридический вестник, 2004г, No4, стр. 53.

6.Mathias M.Siems, The Divergence of Austrian and GermanCommercial Law: What Kind of Commercial Law Do We Need in a Globalised Economy? International Company and Commercial Law Review, 2004. Page 275.